

KARAYOLU TAŞIMACILIĞI HİZMETLERİ EĞİTİMİNDE TRAFİK PSİKOLOJİSİ*

Doç. Dr. Şerafettin SEVİM**
Psikolog Yıldız KURTYILMAZ

ÖZET

Trafik terörüne çözüm bulmak için, disiplinlerarası bir alan olan trafik alanında, psikologlar da çalışmaya başladılar. Yapılan araştırmalarda, "insan faktörü" trafik kazalarındaki en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden, hem trafik kazalarının nedenini anlamak dolayısıyla önlemek, hem de trafik kazaları sonucunda yaşanan stresleri azaltmak için, trafik psikologları bu alanda çalışmaya başladılar. Trafik psikologları, güvenli sürücülerin taşınması gereken özellikleri belirlediler. Bu özelliklerden bir tanesi de, sürücülerin yetenekleridir. Bu yetenekleri değerlendirmek için, psikoteknik değerlendirme uygulanmaktadır. DPÜ'deki Test Merkezinde zihinsel ve psikomotor yetenekleri değerlendiren testler uygulanmaktadır.

1. GİRİŞ

Türkiye'de acil çözüm bekleyen sorunların başında trafik sorunu gelmektedir. Sorun öyle bir boyut kazanmıştır ki, insanlarımız bir yerden bir yere seyahat etmede yaşamını yitirme endişesi taşımaktadır. Sorunun çözümüne yönelik birçok çözüm gündeme getirilmiş ve uygulanmıştır. Fakat kalıcı çözüm sağlanamamıştır.

* Bu çalışma Ankara Üniversitesi DTCF tarafından düzenlenen X. Ulusal Psikoloji Kongresi'nde 16 Eylül 1998 tarihinde "Psikoloji Şemsiyesi Altında Türkiye'de Trafik Panelinde sunulan bildiridir.

** Dumlupınar Üniversitesi Kütahya Meslek Yüksekokulu

Ülkemizde yolcu taşımacılığının %95'i karayolu ve otobüslerle yapılmaktadır. Otobüslerin maruz kaldığı kazalarda can ve mal kaybı ile yaralanmalar diğerlerine göre çok fazla olmaktadır. 450.000 kişinin istihdam edildiği otobüsçülük sektörünün insan gücü kaynaklarının eğitime yönelik kurumsal bir yapının olmaması ve sektörün önemi nedeniyle 1996 yılında Dumlupınar Üniversitesi Kütahya Meslek Yüksekokulu bünyesinde Karayolu Taşımacılığı Hizmetleri Bölümü kurularak eğitim faaliyetlerine başlandı. Bölümde, Otobüs Kaptanlığı, Host-Hosteslik ve Otobüs İşletmeciliği programları mevcuttur.

Trafik kazalarının en önemli nedenlerinden biri insan faktörüdür. Aynı zamanda insan, kaza sonrasında da en fazla mağdur olan faktördür. Trafikte insanı incelemek amacıyla, psikoloji biliminin bir alt bilim dalı olan Trafik Psikolojisi doğmuştur. İnsan davranışlarının, kişilik özelliklerinin ve yeteneklerinin trafik kazalarıyla ilişkileri yapılan birçok araştırmada ortaya konulmuştur. Trafik psikologları bir taraftan kazalardaki insan davranışlarının payını belirlemeye yönelik araştırmalar yapmakta, diğer taraftan psikoteknik ve psikomotor testlerle güvenli sürücülerini belirlemektedirler. İki yıllık eğitim deneyimlerimiz psikolojinin sürücülerin eğitiminde ve güvenli sürücülerin seçiminde önemli bir faktör olduğunu göstermiştir. Gerek ders programlarına konmuş olan teorik derslerde, gerekse kurmuş olduğumuz psikoteknik değerlendirme laboratuvarında psikoloji biliminin bulgularından yararlanılmaktadır.

Bu çalışmada psikoteknik testlerin otobüsçülük sektörünün insangücü kaynaklarının eğitiminde kullanılması ve teorik olarak okutulan psikoloji derslerinin içerikleri tartışılacaktır. Ayrıca psikoteknik testlerin öğrencilere uygulanmasının sonuçları üzerinde durularak, testlerin içeriği, geçerliliği tartışılacaktır.

2. SÜRÜCÜ EĞİTİMİNDE PSİKOTEKNİK VE PSİKOMOTOR DEĞERLENDİRME

Sürücülerin eğitilmesinde odak nokta, onlara hata yapmama bilincinin kazandırılmasıdır. Çünkü trafik kazaları ile ilgili çalışmalarda kazalara yol açan en önemli faktörün insan hatası olduğu belirlenmiştir. Sürücüler, aşırı hız, yanlış kararlar, alkollü iken araç kullanma, risklerin hafife alınması, aldırma tutumlar ve alışkanlıklar nedenleri ile kazalara yol açmaktadır. Sözkonusu bütün bu davranışlar psikolojinin konuları içine girdiğinden trafik psikolojisi sürücü davranış testleriyle güvenli sürücülerin belirlenmesi, sürücülük eğitiminin geliştirilmesi ve suç işleyen sürücülerin tutum ve davranışlarını değiştirmeye yönelik etkinliklerde bulunmaktadır.

İnsan hatasından kaynaklanan kazaları minimize etmede eğitim en önemli faktörlerden biridir. Dolayısıyla güvenli sürücülerin yetiştirilmesi ve hata yapmama bilincinin sürücülere yerleştirilmesinde psikoloji biliminden yararlanmak bir gerekliliktir.

Trafikte, psikoteknik değerlendirme, sürücülerin güvenli araç kullanmalarını sağlayacak yetenek, beceri, tutum ve davranışlarının özel gelişmiş test yöntemleri kullanılarak teşhis edilmesidir. Psikoteknik değerlendirmede trafikte seyredirken rol oynayan psikolojik süreçler değerlendirilir. Bu süreçler, dikkat, algılama ve uygun tepkileri uygun zamanlarda vermektir.

Sürücü eğitiminde psikoteknik değerlendirme iki amaç için kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, bir yıl sürücülük eğitimi alan öğrencilerimizin sürücülük yetenekleri olarak belirlenen algılama ve uygun tepkileri uygun zamanda verme (tepki zamanı) süreçlerini değerlendirmektir. Böylece öğrencilere verilen eğitim değerlendirilerek, uygulanacak eğitim programlarına yön verilmektedir. Söz konusu değerlendirme öğrencilere mezun olma aşamasında da uygulanarak yeteneklerindeki gelişmeler değerlendirilmektedir.

İkinci amaç, psikoteknik değerlendirmeyi Otobüs Kaptanlığı bölümüne önkayıt sistemiyle öğrenci seçiminde kullanmaktır. Ancak şu anda mevzuattaki bazı engeller nedeniyle bu seçim yapılamamaktadır. Sürücü adayı öğrencilerimizin zihinsel ve psikomotor yeteneklerini değerlendirmek için 8 adet test uygulanmaktadır. Bu testler, Viyana Determinasyon testi, Sinyal Takip testi, Standart Progresif Matris testi, İki-El Koordinasyon testi, Labirent testi, Trafik İşaretleri testi, Takip testi, Periferal Görme testidir.

Bu testlerden kısaca söz edecek olursak,

1. Viyana Determinasyon Testi:

Psikomotor yetenekleri ölçmek için düzenlenmiştir. Duyusal ve görsel uyarılara doğru ve zamanında tepki vermek önemlidir. Değerlendirmeleri yaparken, hem kalite hem de hız dikkate alınmaktadır. Uygun uyarılara, uygun tepkilerin verilmesi ideal olanıdır.

2. Sinyal Takip Testi:

Bu test dikkat düzeyini ölçen zihinsel yetenek testidir. Monoton ortamda sunulan uyarılardan, uygun olanları seçerek, zamanında tepki vermek gereklidir. Bu testte, performans kalitesi, hızı ve tutarlılığı değerlendirilmektedir. Performans kalitesi, tepkilerin doğruluğuyla ilgili; performans hızı ise, tepki hızının test genelinde değerlendirilmesiyle ilgilidir.

3. Standart Progresif Matris Testi:

Standart Progresif Matris Testi, genel zekayı ölçmek için kullanılan yetenek testidir. Analitik olarak düşünme yeteneğini ölçer. Bu tip düşünüş tarzı da araç kullananlar için oldukça önemlidir. Verilen bilgileri birbiriyle ilişkilendirerek düşünmeyi öngörür.

4. İki-El Koordinasyon Testi:

İki elin koordineli bir şekilde kullanılarak, dar bir alanda hatasız hareket edilmesi önkoşuldur. Bu testte de, hem hatasızlık hem de zaman değerlendirilmektedir.

5. Labirent Testi:

Zihinsel yeteneklerimizden, dikkati ölçen bir testtir. Karmaşık bir ortamda, kritik olan uyarıyı farkedip, en kısa zamanda tepki verilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, algı sürecini de değerlendirme fırsatı vermektedir.

6. Trafik İşaretleri Testi:

Dikkat ve algıyı ölçen zihinsel yetenek testidir. Birçok uyarın içinden, uygun ve doğru olanı farkedip en kısa zamanda tepki vermeyi gerektirir. Ekrandaki şekiller, test süresince değişmediği için, bireyin performansı kısa süreli belleği hakkında da bilgi vermektedir.

7. Takip Testi:

Psikomotor yetenekleri değerlendirmek için düzenlenen testtir. Bu testte, sürücülerden istenilen iki şey vardır. Ekrandaki yolu takip etmek, mümkün olduğunca yolun dışına çıkmamak, yapmaları gereken birinci görevdir. İkinci görev ise, ekranda görünen renkli uyarılara, uygun ve doğru tepkileri zamanında vermektir. Bu testte dikkat ve algı gibi zihinsel yeteneklerin yanı sıra, uygun tepkilerin zamanında verilmesini sağlayan psikomotor yeteneklerde değerlendirilebiliyor.

8. Periferal Görme:

Zihinsel yetenek testidir. Bu testte gözlere 140°'lik açıyla gelen uyarıların farkedilip edilmediği kontrol edilmektedir. Başka bir noktaya odaklanmayı sağlamak için, teste katılan sürücülere, ekrandaki yolu takip etmelerini, aynı zamanda karşıdan gelen ve yaklaşan tehlikeleri sembolize eden uyarılara çarpmamaları gerektiği belirtilmektedir. Değerlendirmelerde bu iki görev de hesaba katılmaktadır.

Görüldüğü gibi bütün testlerde ana tema dikkat ve algıdır. Bu iki psikolojik süreç sürücülükte temel yeteneklerdir. Uygulanan psikoteknik test sonuçlarının, sürücü adayı öğrencilerimizin trafikteki sürücülük yetenek ve tarzıyla tutarlı sonuçlar verdiği gözlenmiştir. Psikoteknik değerlendirmede başarısız olan öğrenciler, uygulamada da bazı sorunlar yaşamaktadır. Bunun tersi de doğrudur. Psikoteknik değerlendirmede başarılı olanlar, sürücülükte de başarılı bir grafik çizmektedirler. Bu da psikoteknik değerlendirmenin geçerliliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, psikoteknik değerlendirme yaklaşık 3,5 saat süren bireysel bir test olduğundan, bireyin performansı, sebatı (vigilance) konusundan da bilgi vermektedir.

3. EĞİTİM PROGRAMINDA YER ALAN PSİKOLOJİ DERSLERİ

Karayolu Taşımacılığı Hizmetleri Bölümü'nde eğitim alan öğrencilerimize iki yıllık eğitim süresince Sürüş Psikolojisi, Stres Yönetimi ve Sosyal Psikoloji dersleri verilmektedir. Bu testlerin ortak amacı kural ihlal etme eğilimlerini ortadan kaldırmak, alkollü araç kullanmaya karşı tutumlar oluşturmak, kişinin günlük hayatın akışına uyum sağlama becerisinin gelişmesi, uyumlu kişilik özelliklerine sahip olma, problem çözme yöntem ve stratejileri geliştirmektir.

Sözkonusu derslerin içerikleri kısaca aşağıdaki gibidir:

Sürüş psikolojisi derslerinde, psikolojinin tanımı, yöntemleri, trafik psikolojisi, uyku ve uyku bozuklukları, duyum, algılama, saldırganlık tutumlarının oluşumu ve değişimi, toplumsal etki ve uyuma konularında teorik bilgiler verilmektedir.

Stres yönetimi dersinin içeriğinde, stresin bilimsel tanımı, stresin neden ve sonuçları, stres ve psikolojik özellikler, uyku ve uyku bozuklukları, stresle başa çıkma yolları; gevşeme yöntemleri, fizik egzersiz, zihinsel yöntemler konuları yer almaktadır. Bu dersin ana amacı, öğrencilerimizin iş yaşamında stres yaşayıp yaşamadıklarını anlamalarını sağlamak ve daha sonra da stresle mücadele etmelerine yardımcı olmaktadır.

Sosyal psikoloji dersinin içeriğinde, sosyal psikolojinin tanımı, sosyal psikolojide kullanılan yöntemler, sosyal algı, yükleme kuramı, sevgi ve çekicilik, saldırganlık, özgeci davranış, tutumlar, toplumsal etki ve uyuma, bilişsel çelişki, grup yapısı ve liderlik konuları yer almaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yukarıda kendi alanında dünyada ve Türkiye’de tek olan bir eğitim kurumunun trafik psikolojisi alanındaki uygulamalarının önemi ve uygulama sonuçları kısaca özetlenmiştir. Konu ile ilgili deneylerimiz yaklaşık iki yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Burada hemen önemli eksikliklerin olabileceğini kabul etmekteyiz. En önemli eksiklik ise trafik psikolojisi konusunda uzman insan gücü kaynağının mevcut olmayışıdır. Dünyada ve özellikle de Avrupa’da trafik psikolojisi alanında önemli bir birikim mevcuttur.

Avrupa Profesyonel Psikologlar Birliği Trafik Psikolojisi Çalışma Grubu trafik psikologlarının aşağıdaki konularda çalışabileceklerini önermektedir.

- Ulaşım konusundaki tüm alanlarda ehliyet alımlardaki sürücü değerlendirilmeleri
- Her türlü yolu kullanan sürücüler için eğitim ve öğretim programlarının geliştirilmesi ve değerlendirilmesi
- Sürücülerin rehabilitasyonu
- Ergonomi
- Trafik güvenliğine ilişkin kampanyaların pazarlanması
- Yolların ve altyapıların değerlendirilmesi
- Trafik yasalarının uygulanması ve yasaların oluşturulmasında danışmanlık
- Eğitici programların oluşturulması
- Üniversitelerde eğitimcilik
- Ölçme araçlarının geliştirilmesi
- Araştırmalar

Bu konuları ülkemiz bakımından ele aldığımızda son derece yetersiz kaldığı görülmektedir. Önümüzdeki dönemlerde ülkemiz için temennilerimizi aşağıdaki başlıklarda toplayabiliriz.

- Trafik psikologları yetiştirmek üzere Psikoloji eğitimi veren kurumlarımızda Trafik Psikolojisi anabilim dalı oluşturularak yüksek lisans ve doktora eğitimi verilmelidir.
- Bu eğitim sonunda trafik psikolojisi için uzman insan gücü yetiştirilecektir.

- Ehliyet alımlarında sürücülerin psikoteknik değerlendirmeleri bir plan dahilinde yaşama geçirilmelidir. Kamu kesiminde istihdam edilecek şoför adayları mutlaka psikoteknik değerlendirme ile seçilmelidir. Belirli sınıf ehliyet alacaklar sürücü kursuna başlamadan ve kurs bitiminde psikoteknik testlere tabi tutulmalıdır. Örneğin E sınıfı ehliyet alanlar.
- Sürücülerin rehabilitasyonunda psikoteknik testlerden yararlanılmalıdır.
- Büyükşehir belediyelerinde kent içi ulaşımda görev yapan sürücülerin belirli aralıklarla psikoteknik testlere tabi tutulmaları zorunluluğu getirilmelidir.
- Otobüs ve yolcu taşımacılığı sektöründe faaliyette bulunan firma ve şahısların kaptanlarının belirli aralıklarla psikoteknik testlere tabi tutulmaları ve bu sektörde çalışacak kaptan adaylarının seçiminde psikoteknik testlerden yararlanılması yönünde çalışmalar başlatılmalıdır.
- Sürücü kurslarında 4 derse ilave olarak Sürüş Psikolojisi derslerinin zorunlu hale getirilmesi gerekir.

Kısa dönemde alınabilecek tüm önerilerin uzun dönemde ülkemizin en önemli sorunlarından biri olan trafik sorununun çözümüne önemli ölçüde katkı sağlayacağı kesindir.